

Tüzesetek és tűzokozás Debrecenben 1693 és 1715 között

Papp Rita

történész, doktorjelölt, Debreceni Egyetem

Köztudott, hogy Debrecen városát gyakran pusztították tüzek, amelyek sokszor igen nagy károkat okoztak.¹ Ennek oka részben a város szerkezetében, építkezési szokásaiban keresendő. A szűk utcákban és sikátorokban gyorsan terjedtek a lángok, s e szűk utcák bővítését, a zsákutcák és sikátorok felszámolását, valamint a házak utcavonalba rendezését csupán az 1802. évi nagy tűzvész után kezdték el komolyan kidolgozni és megvalósítani.² A gyúlékony anyagokból épült házakat pedig viszonylag könnyedén elemésztette a tűz, amely tovább nehezítette az oltást. Az épületek – lakóházak, ólak, istállók – többsége ugyanis favázás vert-, esetleg vályogfalú, de többnyire karóvázás paticsfalú építmény volt. A földem szintén fából készült, amelynek héjazására nádat, szalmát vagy sást, ritkábban cserepet vagy fazsindelyt használtak. A rőzséből, gallyakból felhúzott, esetleg élősövényből álló kerítések ugyancsak elősegítették a tűz elterjedését és terjedését.³ A korabeliek tűzvészekről való gondolkodását jól tükrözi Barta Boldizsár 1666-os megfogalmazása, miszerint: „Sokszor csak kicsiny szikrát is büntetésre felgerjesztett [ti. Isten], melly által minden gyönyörűségét, jószágának nagyobb részét porrá, hamuvá változtatta, és semmivé tette.”⁴ S bár a

¹ L. pl. SZENDREY ISTVÁN: *Debrecen, a mezőváros. In: Uő. (szerk.): Debrecen története I. kötet, 1693-ig.* Debrecen, 1984. 131–311. 174–175., SZÜCS ISTVÁN: *Szabad királyi Debrecen város történelme II.* Debrecen, 1871. 299–302. A Szücs István által is hivatkozott Barta Boldizsár is megemlékezett a 16. század második felének, valamint a 17. századnak nagyobb tüzeseteiről 1666-os munkájában. BARTA BOLDIZSÁR: *Rövid Chronica.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 11. Bevezetővel ellátta és sajtó alá rendezte Ozsváthné Krankovics Ilona. Debrecen, 1984. 14–19.

² SÁPI LAJOS: *A település fejlődése.* In: Rácz István (szerk.): *Debrecen története. 2. kötet, 1693–1849.* Debrecen, 1981. 70–88. 77.

³ SÁPI LAJOS: *Debrecen település- és építéstörténete.* Debrecen, 1972. 18–19. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlítenünk, hogy bár 1701 szeptemberében Erdődi Andrásnak csak a kőből való építkezést engedélyezte a magisztrátus, kiemelve, hogy „fából ne[m] leszen szabad”, a későbbiekben is találkoztunk háznak való faanyaggal együtt eladott telkekkel, s továbbra sem vált uralkodóvá a kőházak építése. Erdődi l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 213. 1701. szept. 25.; A telekeladásra l. pl. uo.782. old. 1704. máj. 23.

⁴ BARTA 1984. 14.

nagyobb pusztításokat Isten ítéleteként értelmezték, érthető módon igyekeztek tenni is ezek ellen.

Az általunk vizsgált években is számos intézkedés született a tüzesetek elkerülésére, a tűzkárok megakadályozására, vagy legalább minimalizálására. Legtöbbjüket, logikusan, a meleg és száraz nyári, illetve az azokat megelőző, szeles tavaszi hónapokban hozták, de a hideg miatti tüzelés is jelentős kockázatnak számított, ha az nem az ennek a célnak megfelelően kialakított épületben történt. 1698. március elején például arról rendelkeztek, hogy „*az boltban lakó tüzelő kufárok a' boltokbul házakhoz mennyenek*”.⁵ Ennek feltételezett előzménye egy február végi tűztámadás volt a város egyik boltjában, amelyet szerencsére a szomszédok időben megéreztek, és az ajtót betörve el is oltottak.⁶ A szeles és/vagy száraz idő függvényében tűzgyújtási tilalmat is elrendeltek a döntéshozók. 1698. márciusában például arról döntött a szenátus és a választott hites közönség (*electa iurata communitas*), hogy „*az mezőket, hogy senki ne gyújtogassa, publicáltassék*” [közzé tétessék].⁷ A következő márciusban pedig – „*a' tavaszi száraz és szeles időb[en] a' tűz ellen való vigyázás megkívántatván*” – arról rendelkeztek, hogy minden utca két-két embert állítson, akik magukat hittel, vagyis esküvel kötelezik, s az utcában éjjel-nappal járőröznek és vigyáznak.⁸ Emellett több vigyázót rendeltek a toronyba, valamint lajtorják és horgok készíttetéséről is döntöttek, amelyeket aztán „*közönséges helyen*”, vagyis közös, hozzáférhető helyen kellett tárolni.⁹ Néhány nappal a határozat megszületése előtt a Varga utcában támadt tűz, amelyben megégett az egyik esküdt polgár istállója, öt lovával együtt.¹⁰ Az intézkedéseket június végéig kellett fenntartani, a szenátus és a communitas akkor ítélte úgy, hogy „*ezentúl ne[m] szükségesek*”.¹¹ Hiába volt azonban a több tűzfigyelő, így is előfordultak a korábbiakhoz hasonló esetek. Április 19-én például, mialatt az emberek a templomban voltak, tűz ütött ki a Csapó utcában, majd a Péterfiában szintén. Előbbi utcában két ház, utóbbiban

⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 213. 1698. márc. 2.

⁶ Uo. 213–214. 1698. márc. 3.

⁷ Uo. 218. 1698. márc. 16.

⁸ Uo. 440–441. 1699. márc. 22.

⁹ Uo. Egy másik forrás szerint a tornyokba két új vigyázót kellett állítani, s az utcák philagoriáit (fából készített toronyszerű állványok, amelyek a Szent András-templom fehér és vörös tornyától távolabb lévő helyeken voltak felállítva) is meg kellett javítani, amelyekbe szintén figyelőket kellett állítani. RADICS KÁLMÁN: *Zoltai Lajos munkáiból. A szabad királyi városi rangra emelt Debrecen életének első esztendeiből. Egy névtelen Naplója 1696–1700-ról.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIX. Debrecen, 1992. 179–202. 198.

¹⁰ Uo.

¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 500. 1699. jún. 28.

pedig nyolc pusztult el.¹² Ez újabb intézkedések meghozatalára készítette a városvezetést, és rögtön másnap el is rendelték, hogy az igen csak tűzveszélyes „rossz kémények, kemenczék lerontassanak, a' ganéj [sic] garádgtyák elhányatassanak”.¹³ A következő két hétből újabb két tüzesetről van tudomásunk, amelyeket ugyan sikerült időben eloltani, a jegyzőkönyvben mégis azt olvashatjuk, hogy „a' tűztül való félelem miatt az isteni szolgálát az uczákb[an] peragaltatott [végeztetett], és az is rendeltetik, hogy minden uczában egy-egy tized vigyázzon éjjel-nappal”.¹⁴ A szárazság miatt komoly veszélyt jelentettek egyebek mellett a villámcsapások is. 1701 júliusában például egy házat „Istennek ítéletibül a' mennykű megütötte, és mind az, mind a' mellette lévő ház, Sohajtó Istvánnéjé megégett, tovább a' tűznek ereje Istennek hála ne[m] mehetett”.¹⁵ De az őszi hónapokban sem lankadhatott a városvezetés és a lakosság figyelme. 1708 szeptemberében például a Cegléd utcában égett le az utca istállója egy szekér szénával és négy lóval, valamint egy szomszédos ház tetejével együtt.¹⁶ Majd egy héten belül ugyanazon utcában ismét tűz keletkezett. Ennek kapcsán nem jegyezték fel az esetleges károkat, azonban kiderül a bejegyzésből, hogy nem véletlen tüzesetről volt szó, hanem „az eszterhéb[a] dugtanak valami materiát, azért minden uczán vigyázók legyenek”.¹⁷ A hideg beálltával pedig, mint láthatuk, a tüzelés miatt volt szükséges az éberség. 1701 októberében például a tüzelő kufárokra küldték elővigyázatosságból ismét a boltokból házakba lakni.¹⁸

Érthető, hogy a debreceniek miért féltek ennyire a hasonló esetektől, s hogy miért próbálták minél hatékonyabban elejét venni azoknak. A jegyzőkönyvek a fentiekén kívül még számos, a tűzkár megelőzését célzó rendelkezést megőriztek, amelyekben olvashatunk többek között a szorgalmatos vigyázásnak, vagy a házak, istállók felmérésének – s az annak során talált tűzveszélyes állapotok jelentésének – elrendeléséről is.¹⁹ A tűzveszélyes állapotokról szólva érdemes még megemlítenünk Sasi Szűcs István és Bodnár Márton pereskedését, amelyet

¹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 457. 1699. ápr. 20. Más forrás szerint a Csapó utcában csak egy ház és a város árkanak egy része égett le. RADICS 1992. 200–201.

¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 457. 1699. ápr. 20., RADICS 1992. 201.

¹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 461. 1699. máj. 3. A két tüzesetre l. uo.461. 1699. máj. 2., RADICS 1992. 201. – A szöveg arra a vészhelyzetben máskor is elfogadott szokásra utal, miszerint „az isteni szolgálatot” – azaz az istentiszteletet – nem a templomban, hanem a nyílt utcán tartották.

¹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 179. 1701. júl. 30.

¹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 478. 1708. szept. 10.

¹⁷ Uo. 481. 1708. szept. 16.

¹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 223. 1701. okt. 9.

¹⁹ Vigyázásra l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 714. 1700. máj. 16., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 253. 1707. júl. 24., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 728. 1715. okt. 31.; Állapotfelmérésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 618. 1703. jún. 17.

Sasi Szűcs indított 1708 őszén becsületsértés, rágalmazás miatt.²⁰ A konfliktus egyik alapja egy Sasi Szűcs által épített istálló volt, amely Bodnár „*edgyik ablakának világát elvette, igen közel állítván a' falhoz*”.²¹ A vád szerint az alperes egyebek mellett gyilkosnak is nevezte a felperest, s itt következik a számunkra most igazán lényeges szövegrész. Bodnár ugyanis azt hozta fel mentségéül, hogy észrevette, „*hogy gyertyával járnak az istállóban] lámpás nélkül, s külföldiek is dohányoztak benne, arra mondotta, ha tűz támad, az az ől leszen gyilkosa magának, s gyermekinek*”.²² A férfi ezek szerint a fokozott tűzveszélyre hívta fel szomszédja figyelmét, amelyet az istállóban – amelyben rendszerint igen gyúlékony, könnyen éghető dolgokat, anyagokat szokás tárolni, s amely maga is a tűznek kevésbé ellenálló anyagból épült – történő nyílt láng használat, vagyis a gyertyagyújtás és a dohányszívás jelentett. S ahogyan láttuk, nem csak az időjárás és a különféle balesetek, de a gyújtogatók is komoly veszélyt jelentettek Debrecen épületeire és lakosságára.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, érdemes foglalkoznunk egy másik veszélyforrással is, amely szintén folyamatos kihívás elé állította a városvezetést. Ez nem volt más, mint a dohányzás, amely igencsak tűzveszélyes volt, mint azt a fent említett alperes, Bodnár Márton is kiemelte. A dohányszívás a 17. század második felétől terjedt el a városban, s az általunk vizsgált rövid időszak elején is sorra születtek az ezt, valamint a dohányárusítást tiltó rendelkezések.²³ 1696 januárjában például pénzbírságban vagy falóra ültetésben állapították meg a dohányszívásért járó büntetést. „*A' dohányszívás is megtiltatik, valaki a' város területén színi megtapasztaltatik, vagy 48 pengig, vagy falóval büntette-tik*”.²⁴ Májusban a dohányzás mellett a szíváshoz használt eszközök – mint a pipa, pipaszár – árusítását is megtiltották.²⁵ 1697-ben pedig nyakvasat írtak elő annak, aki „*szíja, vagy ha csak pipa találtatik is nálla*”, a dohányt árusítókra pedig 12 forint büntetést, valamint az áru elégetését.²⁶ A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az ezt követő években sem javult a helyzet. 1700 májusában például a dohány behozása és árusítása, valamint szívása mellett a pipa, pipaszár és a csutora árusítását is újfent megtiltották.²⁷ A tiltást másfél évvel később megismételték,

²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 471. 1708. szept. 3.

²¹ Uo. 516–517. 1708. nov. 26.

²² Uo. A gyilkosnak nevezés vádjára l. uo. 511. 1708. nov. 19.

²³ RADICS 1992. 196. 44. lábjegyzet. A tűzvédelmet szolgáló tilalom természetesen nemcsak Debrecenben volt érvényben. L. KÁLLAY 1996. 165.

²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 350. 1696. jan. 14.

²⁵ Uo. 417. 1696. máj. 13.

²⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 31. 1697. febr. 24. A rendelkezést a következő évben megismételték. Uo. 225. 1698. ápr. 6.

²⁷ Uo. 714. 1700. máj. 16. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlítenünk egy ez év szeptemberi bejegyzést, amelyben arról olvashatunk, hogy a vásárbírák által lefoglalt „va-

bírságot helyezve kilátásba, továbbá hangsúlyozva, hogy ezt már többször is elhatározták, „*ez szerint most valóságos effectusb[an] kell venni [véghez kell vinni]*”, vagyis valóban végre kell hajtani.²⁸ 1703 júniusában pedig kötelezték a lakosságot, hogy „*a' kinek dohányos cselédgye vagyon, elöl mondgya*”.²⁹ 1708-ban is olvashatunk a dohányszívás megtiltásáról, majd 1715 októberében ismét, ez utóbbi alkalommal azt is kiemelve, mennyire elszaporodott a városban a dohányzók száma.³⁰ „*Eláradván az dohányozás az váras népe között, indifferent[er] [válogatás nélkül] szorossan megtilalmaztassék. Ha ki rajta kapatik, a szolgál f. 1, gazda f. 2 büntetessék. Kapitányok, tizedesek, tízházgazdák reá vigyázza[na]k. A céhekb[en] is publicáltassék.*”³¹ A lakosság, vagy legalábbis egy része ezek alapján továbbra sem vette komolyan sem a tiltást, sem a dohányszívásának veszélyeit. Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy az 1710-es években valamivel ritkábban fordultak elő – vagy legalábbis ritkábban voltak bejegyezve a jegyzőkönyvbe – nagyobb tüzesetek.³² 1711 tavaszán a Péterfia utcában vált nyolc ház a lángok martalékává, 1714 januárjában pedig a város tömlőce gyulladt ki.³³ Valamint arról sem feledkezhetünk meg, hogy egy könnyen függőséget okozó szokásról van szó, amelynek elhagyása többek számára komoly nehézséget jelenthetett.

Az időjárás és a balesetek mellett a gyűjtogatók is komoly fenyegetést jelentettek a városra nézve. Ezek személyét azonban nem mindig sikerült azonosítani a korabeli hatóságoknak, ahogyan azt a fent említett, 1708-as példa is mutatja. 1704. június 19-én délután is tűz gyulladt Kassai Mihály házánál a Hatvan utcában, s tizennégy ház megégett. Azt megállapították, hogy a „*tűz arra fogadott hamis ember által támadott*”, azonban senkit nem vádoltak meg.³⁴ Három nappal később hasonló eset történt. Itt csupán egy ház esett áldozatul a tűznek, amely

lami dohányokat” most az egyszer kiadták azzal a feltétellel, hogy az illető – a forrásban meg nem nevezett – kereskedők soha többé ne hozzanak dohányt a városba. Uo. 793–794. 1700. szept. 18. De például 1703 tavaszán egymással pereskedő dohánykereskedőkkel, kereskedőtársakkal találkozunk a jegyzőkönyvben, ám ők nagy valószínűség szerint nem a városban árulták portékájukat. A pereskedésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 538–539. 1703. márc. 3., 545. 1703. márc. 10., 547–548. 1703. márc. 12., 602. 1703. máj. 5.

²⁸ Uo. 224. 1701. okt. 9.

²⁹ Uo. 618. 1703. jún. 17.

³⁰ Az 1708-as rendelkezésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 339. 1708. jan. 15.

³¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 728. 1715. okt. 31.

³² Vö. SÁPI 1972. 24.

³³ Előbbire l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 810. 1711. ápr. 1.; Utóbbira l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 364. 1714. jan. 13. Az esetről lentebb írunk részletesebben.

³⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 800. 1704. jún. 19.

szintén „*hamis ember munkája*” volt.³⁵ Az eset után a városvezetők úgy határoztak, hogy „*mivel bizonyos dolog, hogy istentelen gyújtogatók támadtanak, a' ki az olyanra vigyáz, s megfogja, 100 tallér jutalma lészen*”.³⁶

Nem kellett gyújtogatónak lenni, hogy a szenátorok elé kerüljön a gyanú szerint tüzet okozó személy. Véletlen tűzokozásért is eljárást indítottak, valamint a tűzzel való fenyegetést is büntették.³⁷ A vizsgált években 10 tűzgyújtás miatti büntetőperet találunk, amelyekben 14 személyt (11 férfi és 3 nő) állítottak bíróság elé, valamint egy férfit az egyik vádlott nevezett meg a tűz valódi meggyújtójaként. A perek szövegét olvasva nem mindig egyértelmű, hogy gyújtogatásról vagy gondatlan tűzokozásról volt-e szó.

Egyértelmű szándékossággal csupán négy perben találkozunk. Az egyik ezek közül Kakas György 1711. augusztusi büntetőpere, aki a vádak szerint megrögzött tolvaj és csaló volt, amelyért tömlöcbe vetették, ahol amellet, hogy pénzüket ellopta, „*a' rabok szabadítására késbül fűrészt csinált, a' vasakat fűrészelte, a' tömlöczöt meggyújtotta*”.³⁸ Kakas nem próbálta menteni magát. Válaszában a következőket mondta: „*Megérdemlem az halált, az Isten úgy áldgya meg k[egyelmete]ket, ha felakasztat, magam veszek kötelet*.”³⁹ A beismerés valószínűleg elsősorban a sokszori lopására utalt – tekintve, hogy az akasztás inkább a tolvajok büntetése volt –, s a deliberátumban sem utalnak külön a tömlöc meggyújtására. A férfit végül mégsem ítélték halálra. E helyett a hóhér kivitte az akasztófához, ahol erősen megverte, majd örökre kitiltották a városból.⁴⁰ Ő volt az egyetlen, akit a tűzokozás mellett mással is vádoltak. A másik három gyújtogatás miatt indított per összefügg egymással, a bennük szereplő öt férfit egy cselekménnyel hozták összefüggésbe. Négyüket 1715 szeptemberében egymás után állították törvényszék elé, kezdve Diószegi Györggyel, aki a vád szerint

³⁵ Uo. 801. 1704. jún. 22.

³⁶ Uo. 802. 1704. jún. 23.

³⁷ Más városból ismerünk példát arra is, hogy már a tűzveszély okozását is büntették. KÁLLAY 1996. 237–238. Ugyanitt a szerző a tűzzel való fenyegetés büntetését is vizsgálja. Ez, vagy a gyújtogatásra való szándék az általunk vizsgált forrásokban is többször előkerül, de rendszerint más bűncselekményekkel együtt említve, így nem derül ki, hogy a debreceniek miként büntették az általunk vizsgált időszakban. L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 440–442. 1702. szept. 25., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 277–278. 1707. okt. 3., 282. 1707. okt. 13. Werbóczy István Hármaskönyvében megemlíti, hogy „mindenki, a ki azzal fenyegetődzik, hogy valamely várost vagy falut vagy másnak házáat felgyújtja és tűz gerjesztésével fölperzseli, halállal szokott bűnhődni”. WERBÓCZY ISTVÁN: *Tripartitum. 1514.* Harmadik rész. 23. cím.

³⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 851–852. 1711. aug. 24.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo. Érdekes, hogy bár a szövegben kiemelik, hogy Kakas visszaeső, és többször is volt büntetve, e bejegyzésen kívül sehol nem találkoztunk a nevével a vizsgált jegyzőkönyvekben.

„minapi nagy szélben a város körül való ganéjokat meggyújtogatta. Ha meg nem előzhették volna, az egész váras megégett volna”.⁴¹ Diószegi után Miskolczi György következett, aki egy Szamoszegi György – vagy Ferenc, nem egyértelmű, mert a nevét átírták – nevű férfit nevezett meg a tűz meggyújtójaként.⁴² Utána pedig Záhonyi Pál és Püspöki Ferenc együtt járult a szenátorok elé.⁴³ A vádlottakat végül fejenként 12 furatossal történő csapásra ítélték, mivel bizonyosodott „estvének idején odaki való gyűlések, s ganéjgyújtogatások”.⁴⁴ Az első két vádlott esetében – de valószínű, hogy a többinél is – a fiskális sokkal súlyosabb büntetést, fővétel javasolt, Miskolczinál azt is kiemelve, hogy „akar nézte, akar gyújtotta, akar segítette”.⁴⁵ Részleteket ugyan nem ismerünk, de feltételezhető, hogy ugyan szándékosan, de nem gonosz szándékból támasztották a tüzet, hiszen erre a tanácskozás során sem utaltak. Akárhogyis volt, felelőtlen gyújtogatásukkal nagy veszélybe sodorták a települést és lakosságát, azok minden jószágával együtt.

A maradék hat perben valószínűbbnek látszik a véletlenül, gondatlanságból esett tüzgyulladás vagy továbbterjedés. Igaz, ezt nem minden esetben rögzítették, akadnak perek, ahol csak következtethetünk rá. 1698 márciusában indítottak eljárást Pércsi N. Tamásné és Ujvári Andrásné ellen, akik a már említett február végi – időben észlelt – bolti tűz okozói voltak. Bár a fiskális itt is kiemelte, hogy ha a szomszédok „a’ tüzet meg ne[m] oltották volna, az egész váras megéghetett volna”, valamint, hogy „mint szántsándékos incendiariusok[na]k [gyújtogatóknak], fejek vétettségük”, mégis arra kell gondolnunk, hogy véletlen balesetről volt szó.⁴⁶ Ítélet ugyan nem maradt fent a vizsgált jegyzőkönyvben, azonban a boltokban lakó kufárok házakhoz küldése azt sejteti, hogy az efféle esetek nem voltak ismeretlenek a városvezetés előtt. Korábban is előfordulhatott már hasonló baleset. A két asszony vélhetően tüzet rakott, hogy megmelegedjen a februári hidegben, ám később azt nem oltotta el elég alaposan, és megtörtént a baj. Kis Istvánnal kapcsolatban pedig 1699 februárjából olvashatjuk, hogy az előző év őszén „Bika Sámuel istállóját meggyújtotta volt”, s most kegyelmet adnak neki azzal a feltétellel, hogy egymás után két nap üljön a falóra megkiáltva, hogy „a’ tűz támasztásáért” nagyobb büntetést érdemelne, „de a’ Nemes Tanács meggratiázta” [kegyelmet adott].⁴⁷ A kifejezés, hogy a tűz támasztásáért járt

⁴¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 678–679. 1715. szept. 9.

⁴² Uo. 679. 1715. szept. 9.

⁴³ Uo. 679–680. 1715. szept. 9.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo. 678–679. 1715. szept. 9. A fiskális rendszerint a kiszabható legsúlyosabb büntetést szokta javasolni.

⁴⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 213–214. 1698. márc. 3.

⁴⁷ Uo. 410. 1699. febr. 23.

volna a nagyobb büntetés, s nem emeltek ki semmiféle gonosz szándékot azt sugallja, hogy baleset történt, s a büntetés is ezt a gyanút látszik erősíteni.⁴⁸

A többi ügy besorolásakor már valamivel könnyebb helyzetben vagyunk. Kun Istvánnal kapcsolatban például megtudjuk, hogy a vád szerint maga is megvallotta, hogy „a' gyertyát égve hat[ta]”, s ennek következtében „éczakának id[e]jén a' városban tüzet támasztott, melyből sok károk következtenek, s a' város is meghéghetett volna”.⁴⁹ Szabó Istvánnál pedig – aki a Kádas utcában gyújtott meg egy házat – a delibérátumban is feljegyezték, hogy „minthogy gondviseletlensége miatt esett a' tűz támadás, tétetessék a' nyakvasb[an] holnap, s hétfőn is, feje feliben irattatván vétke, hétfőn maga is kiálcsa meg”.⁵⁰ Sándor András és Mihály a vád szerint felgyújtották a cserét, s emiatt nagy kár keletkezett. Beismerték, hogy „tüzet gerjesztvén, úgy szalasztották el”, vagyis tüzet gyújtottak, ám az továbbterjedt, amely miatt arra ítélték őket 1702 májusában, hogy veretessenek vasba, és egy évig közmunkát végezzenek.⁵¹ Oláh Ferenc pedig 1700 áprilisában állt a szenátorok elé, mivel „tüzet támasztván a' cserén, melly mia a' csere megégett”.⁵² Az ítélet nem maradt ránk, ám nála sincs nyoma szándékos gyújtogatásnak, az ő esetében a vád sem javasolt halálbüntetést.⁵³

A vizsgált jegyzőkönyvek szerint nem minden véletlen tűzokozásnak lett büntetőper a következménye. Előfordul, hogy ezeknek csak a lakosság tűzkár miatti – elsősorban kártérítést követelő – pereskedésében maradt nyoma. Minden bizonnyal mérlegelték a kár nagyságát, valamint azt is, hányan voltak veszélyeztetve a keletkezett tűz által, valamint, hogy az fenyegette-e a város épületeit, határát. Erre példa Veres Jánosné esete is. Az asszony Buda Lukácstól igyekezett behajtani a lángok martalékává vált négy ökrének és egy vasas szekérének árát, ám a férfi védekezéséből kiderült, hogy nem ő volt az igazi vétkes. „Én miatta[m] azon tűz ne[m] támadott, mert eloltotta[m], bétakarta[m], gyékénnyel körülvette[m]. Míg föld keresni jártam, addig esett a' gyűladás. Bocásson ki a' törvény, megbizonyítom, hogy iffjú Pataki János gyűjtotta a' tüzet, mellyet maga is megvallott, hogy a' tüzet kitakarván kenyeret akart pirítani, a' szél miatt elszalasztotta a' tüzet, s úgy gyűlt fel a' karám.”⁵⁴ A bejegyzésből tehát nem csak azt tudjuk meg, hogy Buda milyen módszerrel igyekezett biztonságosan eloltani a tüzet, de azt is, hogy a szeles idő miatt az olyan ártatlannak tűnő tevékenység is, mint a kenyérpíritás, mekkora kárt tudott okozni. A tüzeset felderítése közel

⁴⁸ Nem kizárt, hogy a férfi ekkorra már hónapok óta egy korábban kiszabott büntetését töltötte (pl. közmunka, tömlőc), s csak most sikerült elérnie a magisztrátus kegyelmét.

⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k.619. 1703. jún. 18.

⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k.501. 1708. nov. 10.

⁵¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k.365. 1702. máj. 22.

⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k.410. 1700. ápr. 29.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo. 55–56. 1697. ápr. 25.

két hónapig tartott, ám végül bebizonyosodott, hogy valóban Pataki hibájából esett a kár, s így azt neki is kellett megtérítenie.⁵⁵

Bemutatunk még egy polgári pert. Balla Jánost perelte több károsult is, ám az alperest, bő fél év után ugyan, de felmentették, miután megvizsgálták kemencéjét, s megállapították, hogy annak semmi olyan hibája nincsen, amely miatt a tüzeset bekövetkezhetett.⁵⁶ A károsultak ez után Csincsár Mihályt hívták a törvényszék elé, de a vizsgálat ekkor is azzal az eredménnyel zárult, hogy ő sem felelős. Az ítélet szerint a tanúvallásokból nem derült ki ugyan egyértelműen, hogy hogyan keletkezett a tűz, s hogy gyújtogatásról volt-e szó, de számos olyan részlettel szolgáltak, amelyek Csincsár ártatlanságát igazolták. Ilyen, *„hogy az sütő kemencében az tűznek mellette volta[na]k, és az tüzet széllyelvervén az szénvonót is tekenőb[en] lévő vízben tették, és az tűz után is ott találtatott. Az ház hátul, nem elől gyulladt meg. Mindazáltal az A[ctorokna]k [a vádlóknak] megnyuktatásokra mondgya[na]k hittel feleségestül, szánt szándékos okai az tűznek nem voltak, és gondviseletlenségek miatt nem támadott. Sőt, szorgal[ma]tossan vigyázta[na]k, s forgolódtanak körüle.”*⁵⁷

Esetenként nem találjuk nyomát felelősségre vonásnak. Így az 1714 januárjában kigyulladt tömlöc ügyénél sem, holott a jegyzőkönyvi bejegyzésben kiemelték, hogy az épület gondatlanság, a *„szolgák és őrzők vigyázatlansága miatt”* kapott lángra.⁵⁸ Annak ellenére, hogy a tömlöc teteje teljesen leégett, s ami ennél is lényegesebb, *„az rabok mind alsó, felső tömlöczökbül félig megholtan vonatnak ki”*, nem találtunk senkit, akit felelősségre vontak volna az eset kapcsán.⁵⁹

A tüzesetek – akár természeti csapások vagy balesetek, akár gondatlanság vagy szándékosság miatt támadtak – folyamatos fenyegetést jelentettek Debrecenre és annak lakosságára nézve. A tűztől való félelem és fenyegetettség érzése folyamatosan jelen volt nem csak az egyszerű polgárok és lakosok, de a városatyák gondolkodásában is, akik ennek megfelelően igyekeztek is rendelkezéseikkel elejét venni az ilyesfajta káreseteknek és tragédiáknak. Az idevonatkozó pereket vizsgálva úgy tűnik, hogy az általunk kiválasztott években senkit nem ítélték el komoly gyújtogatás, tűzvész szándékos okozása miatt. Igaz, néhány ügynél kiemelték, hogy sok kár keletkezett, s a város is leéghetett volna, azonban egyik vádlott sem érdemelte ki tettével az elvetemült gyújtogatóknak járó halálbüntetést. A rossz szándékú gyújtogatókat vélhetően nem sikerült azonosítani vagy kézre keríteni.⁶⁰

⁵⁵ Uo. 72. 1697. jún. 17.

⁵⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 401. 1714. jún. 11., 511. 1715. jan. 20.

⁵⁷ Uo. 540. 1715. febr. 13.

⁵⁸ Uo. 364. 1714. jan. 13.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Barta Boldizsár 1656-ból hozott egy érdekes példát a gyújtogatók megégetésére.

BARTA 1984. 18. Vö. SÁPI 1972. 23–24., SZENDREY 1984. 175.